

• tanulmányok

Máthé Gábor

SZENT SZÖVETSÉG – MAGYAR KÖZJOGI FORMULA – KETTŐS MONARCHIA

Nevezetes jubileumok

Guglielmo Ferrero rendkívüli hatású monográfiájában¹ az építő szellem első vívmányát a jogrendben jelöli meg, állítva, hogy a jogrendszer a konstruktív szellem legegyszerűbb alkotása. Ez a szabályozásra irányuló szisztéma az erkölcsi renddel kiegészülve a világregend két egymásra épülő eleme, melynek működéséhez egy harmadik komponensre, a politikai rendre is szükség van. Azaz ez képes megakadályozni, hogy a hatalom azt az erőszakot, amellyel a jog betartását kikényszeríti, ne használhassa a jog és az erkölcs megsértésére.

Mindez talán még fontosabb az országok egymás közötti kapcsolataiban. Vagyis az államok között ugyancsak követelmény, hogy létezzen egy koherens nemzetközi rend, például arra, hogy kiszámítható legyen, mikor és milyen körülmények között támadhatja meg bármelyiküket egy másik állam. „Ez a kiszámíthatóság azonban csak akkor realizálódik, ha az országok önkéntesen elfogadják, hogy egymás közötti kapcsolataikban bizonyos szabályokhoz tartják magukat. E szabályok összessége, melyet az európai országok kitaláltak és a 17. századtól 1914-ig betartottak, alkotta a nemzetközi jogot, vagy a közjogot.”²

• • • • •

1. WIENER KONGRESS – HEILIGE ALLIANZ

A szabad enciklopédia világosan utal a fenti nemzetközi jogi összefüggésre, melynek meghatározó eredményét az 1815. szeptember 26-án született első összeurópai béketeremtő, biztonsági rendszert szavatoló szerződés reprezentálja, amelyet a Szent Szövetség alapí-

1 Guglielmo FERRERO: *Újjáépítés: Talleyrand Bécsben 1814–1815.*, Budapest, Osiris Könyvkiadó, 2002
2 Uo., 38–40.

tói hoztak tető alá. Az I. Sándor orosz cár, I. Ferenc osztrák császár és magyar király, és III. Frigyes Vilmos porosz király által létrehozott katonai szövetség 1848-ig meghatározó befolyást gyakorolt Európára, mi több, négy évtizeden át megakadályozta a nagyhatalmak egymás elleni háborúit.³

A kegyességet, békeszeretetet, hűséget hangsúlyozó paktum egyben biztosítéku is szolgált a napóleoni háború győztesei által kezdeményezett bécsi kongresszuson (1814. szeptember – 1815. június) kialakult területi, hatalmpolitika elképzelések garantálásához.⁴

Európa történetében a nagyhatalmi kezdeményezéseket nevezetes kongresszusok kísérték. A csupán vázlatzerű áttekintés is jól szemlélteti mindezt. Az első a 17. században, a harmincéves háborút lezáró westfáliai béke képviseli, amely a többi között a szuverenitás alapfeltételének tekinti a költségvetés szuverén meghatározását. Kiemelt jelentőségű a már említett 19. századi bécsi kongresszus, mely 1914-ig eredményesen kezelte a nemzetközi válságokat, azaz száz esztendőn keresztül szinte maradéktalanul „érvényesítette” az alapítók által deklarált területrendezési és együttműködési elveket: a legitimitást, az egyensúly és a felelősség követelményét.

Európa második 100 évét már nem ezzel a hatásfokkal befolyásolták a békerendszerek. Az első világháborút lezáró versailles-i béke felrúgta a területi rendet, szétzilálta Kelet-Közép-Európát. A második világháború utáni jaltai egyezményvel, a párizsi békemegállapodással pedig Európa „transzatlantivá” vált. Az 1989. december 2-i máltai egyezmény Közép-Kelet-Európa újraintegrálásával már teljesen más minőséget hordozott, hiszen a washingtoni konszenzussal kellett – e területeknek – visszatérnie a 20. század második felében született római szerződések politikai és gazdasági kapcsolatrendszeréhez.

Újfént kapcsolódva a Wiener Kongressz – Heilige Allianz képlethez: osztjuk azt a szakirodalmi értékelést, hogy az ún. hosszú, jogállamot realizáló, az ipari forradalommal hatékony gazdaságot teremtő 19. század „új rendet” tudott biztosítani. Noha a francia forradalom eszméivel szemben hirdette a legitimitást, ebben a restaurációban főként a monarchikus, dinasztikus szolidaritás fejeződött ki. Ez a hatalom továbbá keresztény volt: a trón és az oltár szövetségében épült ki, s végül meg tudott maradni kontinentálisnak, hiszen Angliának mint csatlakozott társalapítónak nem voltak agresszív ambíciói.⁵

Köztudott, hogy ez az idillinek vázolt kép sem volt azonban konfliktusok nélküli. A Szent Szövetség Európáját három válság rázta meg. Az első a görög konfliktus volt (1821–29), majd az 1848. évi európai forradalmak következtek, amelyek valóban megrengették ezt az európai építményt, s végül az 1853–56 közötti krími háború zárta a kihívások sorát.

A népek forradalmi mozgalmi között azonos, illetve hasonló célkitűzések szerepeltek. Így a polgári átalakulás, alkotmányozás, nemzeti függetlenség (Magyarország), Németország-

3 http://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Szövetség

4 SÁSDI Tamás: *A kongresszusok kora és a Szent Szövetség Európája*, <http://korok.webnode.hu/products/a-kongresszusok-kora-es-a-szent-szovetseg-europaja/>

5 HARMAT Árpád Péter: *A bécsi kongresszus és a Szent Szövetség*, <http://www.tortenelemklub.com/ujkor/a-19-szazad/154-a-becsi-kongresszus-es-szent-szovetseg>

ban, Itáliában a nemzeti egység, új hatalmpolitika Franciaországban, a köztársaság, alkotmányozás – melyeket 1849 végére a szövetség visszavert.

A 19. század második felében, a 60-as évekre, a megváltozott érdekviszonyok felismerésével és megértésével a szövetség fokozatosan kezdte befogadni az „új rendjével” egyeztetendő, alapvetően új szemléletet követelő hatalmpolitikai elveket. Ennek a folyamatnak legmeggyőzőbb példája a magyar átalakulási törekvéseket korábban Oroszország segítségével drámaian megtorló Ausztria és a Magyar Királyság viszonya egy sajátos magyar közjogi formula mindkét fél általi érdemi adaptálásában, a birodalom valamennyi tartományára kiterjesztve.

2. A MAGYAR KÖZJOGI FORMULA

Az 1848. évi forradalmi mozgalmak hatásaként közakarattal megszületett történetünk első koncepcionális polgári alkotmányának tekintendő 31 törvény, a kapcsolódó 11 erdélyi cikk. Mindez igazolta Széchenyi István kételyein túlmutató hitét: *„Ha reactió nem történik és több lesz bennünk a hazafiság, mint az irigység, s több a polgári erény, mint a dicsvágy... én biz azt hiszem: lesz még a magyarbúl valami's pedig sok!”*⁶

S noha a reakció, mint ismert, áldozatok és mártírium árán bekövetkezett, a Vormärz olyan eszme- és jogi értékrendszert vésett gondolkodásunkba, megteremtve a 48-as „mértéket”, amely mindmáig közjogunk alapjává lett.

Az áprilisi törvények az abszolutisztikus kormányzással szemben – tallózva csupán: a parlamentnek felelős kormányzás deklarálásával, a népképviselői választójoggal, a közteherviseléssel, az úrbéri terhek eltörlésével, a szabadságjogok szabályozásával – megteremtették a szabadság és tulajdon kettősségén alapuló átalakulás jogi feltételeit.

A szabadságharcba kényszerült nemzet azonban nem sokáig élvezhette kezdeti eredményeit, mert ezután 12 éven át megfosztva közjogi alapjaitól, a Verwirkungstheorie igaztalan vádjával, a Habsburg-ház föderalisztikus kísérleteivel az 1860–61. évi pátensek nyomása alá került. A rendkívüli és egyben tarthatatlan helyzetben összeült 1861. évi országgyűlésnek így csupán egyetlen feladata lehetett: bizonyítani, hogy a magyar alkotmány és Magyarország törvényes önállása nem ellenkezik Ausztria fennállásával és hatalmával.

Ugyanezt hangsúlyozta a császárral történő, a kiegyezési feltételekről szóló első tárgyalásán Deák Ferenc. Így minden, az összbirodalmi érdekeket érintő kérdés megoldásában a tárgyalások előzetes feltétele az ország független és önálló állami létének jogfolytonosság alapján való elismerése. Enélkül ugyanis Magyarország nem lehetett partner olyan államközi tárgyaláson, amely az összbirodalmi érdekeket szem előtt tartó közjogi megoldásokat volt hivatott vizsgálni.

A jogfolytonosság, azaz az ország függetlenségének 48 előtti közjogi garanciái és az áprilisi törvények közötti egyetlen dogmatikailag megalapozott kapcsolatot a Pragmatica Sanctio jelentette. A paktum a Habsburg-ház nőági örökösödésével kiegészülve az el-

6 Széchenyi István levele Tasner Antalhoz, Pozsony, 1848. március 17. Lásd: *Széchenyi István levelei*, Összegyűjtötte, előszóval, jegyzetekkel ellátta: Majláth Béla, Budapest, Athenaeum, 1889–1896. III. kötet. 568. sz.

választhatatlan és oszthatatlan együttbirtoklást deklarálta. A 48-as törvények pedig ezt a normatartalmat nem kívánták tagadni.

Mi több, e törvények „Előbeszédében” rögzült sorok pátosszal telítetten közvetítették az egybetartozó tartományok és népek jogban, érdeken való egyesítését.

Igaz, hogy az 1848. évi III. tc. lényegében a központi hatalom gyakorlásának egyetlen elemét rendezte. A hatalom gyakorlásában részt vevő más fő szervek egymáshoz való viszonyát tisztázatlanul hagyta. Ám a törvény 13. §-a már számolt az országot és az örökös tartományokat érdeklő ügyekkel, s ezekre hívta életre az uralkodó körüli miniszter tisztségét.⁷ Ugyanez fejeződik ki még a 19. § szövegében, miszerint az új szervként felállítandó álladalmi tanács az érintett tartományok közös érdekű ügyeire gyakorolt volna érdemibb befolyást.⁸ A lényeg tehát, hogy a közjogi alapot a Magyar Királyság és az örökös tartományok különállása és nem az örökös tartományok részének tekintett Magyarországot jelentette.

3. ADALÉK A MAGYAR KÖZJOGHOZ

3.1. A „húsvéti cikk”

A fentiek egyértelműen fejeződnek ki Deák nagy formátumú államelméleti munkájában.⁹ A 150 éves jubileummal büszkélkedő, becses értékű közjogtudományi értekezés mellett említendők továbbá azok az európai külpolitikai viszonyokat elemző publicisztikák – húsvéti cikk – Politikai program (1865) –, amelyek a magyar alkotmányos jogfolytonosságot, a 19. századi európai elvekkel: a legitimációval, az egyensúly és felelősség követelményével egybehangzóan szolgálták.¹⁰

Elsőként röviden az osztrák közjogász és Deák dogmatikai vitájából emelnék ki egy szelvényt az unio cum reliquis Regnis et Provinciis haereditariis témában. A részletezéstől itt és most el kell tekintenünk, egyébként is a közjogi argumentációt az irodalom részben feldolgozta.¹¹

Ismert, hogy az osztrák szélsőséges közjogi álláspont az volt, hogy a magyar koronataromány semmivel sem bír több jogot, mint az örökös országokkal és tartományokkal fennálló, s a Pragmatica Sanctióval kapcsolatos egyesülés. Lustkandl tézise, hogy a magyar király és a magyar nemzet törvényhozási joga függ Ausztriától, továbbá a nőágra kiterjesztett öröklési

7 13. § A ministerek egyike folyvást Ő Felségének személye körül lesz, s mindazon viszonyokba, mellyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklík, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli.

8 19. § Az ország közügyei felett Ő Felsége, vagy a nádor s királyi helytartó, vagy a ministerelnök elnöklete alatt tartandó értekezés végett, Buda-Pesten álladalmi tanács állittatik fel, melly a legközelebbi országgyűlésen fog állandóan elrendeztetni.

9 DEÁK Ferencz: *Adalék a magyar közjoghoz*. Észrevételek Lustkandl Venczel munkájára: „Das ungarisch-österreichische Staatsrecht” – a magyar közjog történelmének szempontjából, Pfeiffer Ferdinánd, Pest, 1865

10 DEÁK Ferenc húsvéti cikke a Pesti Naplóban (1865. április 16.); Deák Ferenc programja a *Debatte c.* lapban (*Die Debatte und Wiener Lloyd* 1865. május 7–9.), In: *Válogatott politikai írások és beszédek II. 1850–1873* (válogatta: Deák Ágnes), Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 305–321.

11 MÁTHÉ Gábor: *Közjogi argumentáció – Gondolatok a Lustkandl–Deák vitához*, *Jogtörténeti Szemle*, Budapest, 2007, 3. sz., 58–63.

rend a többi örökös tartományban is elfogadott elsőszülöttségi sorrend, tehát ebben osztoznia kellett a magyar Kronlandnak is. Mindez jogi abnormitás – hangsúlyozta Deák. A Pragmatica Sanctióban ugyanis a nemzet kikötötte jogainak sérthetetlenségét, kiváltképp a törvényhozási jogban a supremáciáját, kiemelve, hogy Magyarországon a fejedelem ne a többi tartomány módja szerint, hanem magának az országnak a saját törvényei szerint uralkodjék és kormányozzon. Ebből pedig vitathatatlanul következett, hogy az ország szabadságának sérthetetlenségét, a saját törvényei szerinti kormányzást nem adta fel, és így alkotmányos önállóságát semmilyen másik országnak nem engedte át. Összecseng ezzel a formulával a monarchia meghatározó férfának, a bécsi kongresszus egyik alapítójának, Metternich hercegnek az uralkodóhoz címzett bölcs véleménye, nevezetesen, „ha Felsőged Magyarországot könnyen és jól akarja kormányozni, kormányozza azt saját alkotmánya szerint.”¹²

Ez tehát az a magyar közjogi formula, ami az önálló alkotmánnyal bíró nemzetet, a Szent Koronában megtestesülő jogfolytonosságot reprezentálja, egyben a korona által közvetített közjogi jogositványoknak garanciális biztosítéka, azaz a koronázás az uralkodó és a nemzet közötti perszonális kapcsolat alapeleme.

A közjogi önállóság deáki formulájának bizonyítása mellett – mint már korábban említett nyert – a 19. század második felének Európájában alapvető feladat volt annak hangsúlyozása, hogy Ausztria fennállása és az önálló Magyar Királyság „nem ellenkezik” egymással. A húsvéti cikkben a „Sonder-Zug”-ra adott Deák-féle argumentálás így meggyőző helyzetképet közvetített. Az osztrák–magyar történeti viszonyt a birodalom három egymásba kapcsolódó szilárdsági próbájának tekintette. Az első I. Ferdinánd Magyarország szabadon választott királyának koronázása jelentette, amelyet Deák egyszersmind a birodalom tényleges alakulásának tekint. (Nomen est omen – Az 1526. november 30-i, koronázás előtti királyi levél reményt keltő ajánlat volt az ország lakosainak jogaikban, szabadságukban való sértetlen megtartására.)

A második „birodalmi alakulást” a Pragmatica Sanctio képviselte, amely nélkül VI. Károly halála után a birodalom szétesett volna. S végül harmadikként az 1861., 65. évi országgyűlések az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklás, illetve a közös védelem deklarációjából indultak ki.¹³

S hogy erre mulhatatlanul szükség volt, azt a korabeli európai hatalmi politikai állásfoglalás egyértelműsítette, ami félreérthetetlen szentencia volt.

„Mit mondott a külföld, vagy legalább a külföldnek némely országai? Azt mondták: mi elhisszük, sőt megengedjük, hogy nektek igazatok van; hogy Magyarország külön alkotmánya jogilag érvényes; de nekünk abban nincs semmi érdekünk, hogy ez Ausztriával szemben tovább is fennálljon; nekünk mindegy, akár van Magyarország, akár nincs; de az érdekünkben áll, hogy Közép-Európában azon állam létezzék és hatalmas legyen, melyet Ausztriának nevezünk. Ámde Ausztria nem állhat fenn Magyarországnak külön önállóságával, ennek alkotmánya ellentétben áll Ausztria létevel és hatalmával, s annál fogva ellentétben a mi érdekünkkel is. Mi tehát a ti követeléseiteket, ha szintén jogosak is, nem pártoljuk, még er-

12 Lásd 10. sz. lábjegyzet 308.

13 Lásd 10. sz. lábjegyzet 310–311.

kölcsi támogatással sem, és hogy azokat Ausztria nem teljesíti, eléggé igazolva látjuk önfenn-tartásának szükségét.¹⁴

A deáki politika viszont méltón és bölcsen bizonyította, hogy a magyar önállóság követe-lése nem akadályozza Ausztria fennállását; az uralkodó többi országának létét, s egyáltalán nem ellenkezik Európa érdekeivel.

Ez a közös érdekalap vezetett az 1865. szeptember 20-án kelt felfüggesztett manifesztum-hoz, amely hatályon kívül helyezte az 1861-es alkotmányt, feloszlatta a birodalmi tanácsot, ami lehetőséget teremtett a két fél további tárgyalásaihoz. A magyar országgyűlés által kikül-dött 67-es bizottság eredményes munkája nyomán pedig megszületett az 1867. évi kiegyezé-si törvény (A magyar korona és Őfelsége uralma alatt álló egyéb országok között uralkodó közös érdekeltsgű viszonyokról és azok elintézési módozatairól), melyet 1867 áprilisában a (február 27-én visszaállított) birodalmi gyűlés is elfogadott.

Két drámai évtizednek kellett tehát eltelnie ahhoz, hogy a 48-as áprilisi törvényeket szen-tesítő uralkodót követő – 1867. június 8-án megkoronázott –, magyar királyi minőségben eljáró Ferenc József a magyar rendekkel kötött szerződésben a birodalom többi országát is érintő közös ügyekkel együtt megteremtse Ausztria–Magyarország működési feltételeit.

4. A KETTŐS MONARCHIA

Werner Ogris¹⁵ bécsi professzorral, a korábbi évtizedben folytatott Monarchia-kutatásaink két monográfiát eredményeztek. A német nyelvű kötetek közül az első, a *Habsburg Monar-chia a jogállam útján az intézményrendszert* mutatta be, míg a második a horvát–magyar közjogi viszonyok alakulását vizsgálta. Ez utóbbiban Ogris professzor az *Osztrák–Magyar Monarchia és tartományai* témában közölt igen értékes kutatási eredményeket.¹⁶

Míg a magyar kiegyezési törvény a közjogi alapok tekintetében a Pragmatica Sanctión nyugodott, illetve a magyar király és a magyar rendek szerződésével jött létre, addig az osztrák kiegyezési törvény az ún. 1867-es decemberi alkotmány formájában releválódott. Az osztrák tartományokkal folytatott polémia ugyancsak kompromisszummal végződött. Módosított formában ugyan, de megmaradt a februári alkotmány az 1861-es alaptörvénnyel egyetemben, ám ezeket 6 törvénnyel egészítették ki. Ezek a következők voltak: a birodalmi képviseltről, az állampolgárok általános jogairól, a birodalmi bíróság felállításáról, a bí-rói hatalomról, s a kormányzati és a végrehajtó hatalomról szólnak. És végül kuriózumként: a Monarchia minden tartományának közös ügyeiről és azok kezelésének módjáról rendel-

14 A kiegyezési jogi munkálatokra lásd DEÁK Ferenc: *A közös ügyek tárgyában készült javaslatról*. DEÁK Ferenc – Kossuth Lajos: *Párbeszéd a kiegyezésről* (Gondolkodó magyarok), Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981, 16–52. Lásd még SÁNDOR Pál: *Az anekdotázó Deák Ferenc – A huszármerte*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986, 139–158.

15 Werner Ogris (1935–2015) osztrák jogtörténész, egyetemi tanár, a Bécsi Egyetem és az Osztrák Tudományos Akadémia tagja.

16 Gábor MÁTHÉ – Werner OGRIS (Herausgeber): *Die Habsburgermonarchie auf dem Wege zum Rechtsstaat?* Budapest–Wien, 2010, Werner Ogris: *Die Doppelmonarchie Österreich–Ungarn und Ihre Länder*, In: *Kroatisch–Ungarische öffentlich–rechtliche Verhältnisse zur Zeit der Doppelmonarchie* (Herausgeber: Gábor MÁTHÉ – Bar-na MEZEY), Budapest–Zagreb, 2015, 5–17.

kező törvény, amely módosításokkal ugyan, de megismételte a magyar kiegyezési törvény rendelkezéseit. Összehasonlításként elgondolkodtató, hogy az 1867. évi XII. tc-t, a magyar kiegyezési törvényt ugyancsak további négy törvény teszi teljesebbé: a Transzlajtániai megtestesítő 1868. évi XXX. tc. (a Magyarország, Horvát–Szlavónország és Dalmátországok között fennforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény beikkelyezéséről; Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról (1868. évi XLIII. tc.), a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában elfogadott törvény (1868. évi XLIV. tc.), és végül a hatalommegosztást realizáló, a végrehajtó hatalomtól elkülönülő: a bírói hatalomra vonatkozó alapelveket deklaráló 1869. évi IV. tc.

Ogris már hivatkozott kiváló tanulmányában közölt, kettős Monarchiát reprezentáló tartományi rendje – témánk szempontjából – rendkívül tanulságos Cisz-Transzlajtánia, továbbá Bosznia és Hercegovina tagozódását tekintve. Lábjegyzetben közöljük a koronatartományokat (Ausztia), a Szent Korona országait (Magyarország), és a sajátos jogállású Bosznia Hercegovinát, amely negyedik pragmatikus ügyként a kettős Monarchia kondomíniuma lett a közös Pénzügyminisztérium irányítása alatt.¹⁷

Ez a rendkívüli területi változatosságú multikulturális entitás, a kettős Monarchia a 19. század végére kiépítette a hatalommegosztásos államrendszer teljes intézményi spektrumát, a modern jogi kódexek megalkotása pedig mindmáig jogi értékeinket gazdagítja. Találón írta a magyar politikai gondolkodás kiváló képviselője, Bibó István, hogy az egész nyugati kultúrkör egyik legnagyobb és legmaradandóbb értékű társadalomszervezési tevékenysége ekkor zajlott le Magyarországon. A kettős Monarchia gazdasága ugyancsak kiemelkedő eredményeket produkált, mint ahogy azt Louis Eisenmann francia történész megállapította a kiegyezésről írt monográfiájában: „Magyarország 67-tel a költségek harmadáért (kvóta) megkapta a jogok felét (paritas), és megszerezte a befolyás kétharmadát a Monarchiában.”¹⁸

Európa utóbbi két évszázadának tárgyalta nemzetközi és hazai jubileumai elgondolkodtatók. Ugyanis felmerülhet a kérdés, hogy Ausztia–Magyarország a „két állam egyben, nemzetállami keretekben közös szervekkel”, lehet-e egyáltalán modell értékű a jövő Európájában?

A Werner Ogris professzorral végzett kutatásaink meggyőzőek voltak. A professzorral együtt vallom az értékítéletét kölcsönzött citátumával. „A regionális, de határokon át-

17 Ciszlajtánia – a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és tartományok, a 17 koronatartománynak nevezett terület: Cseh Királyság; Dalmácia Királyság; Galícia és Lodoméria Királyság Krakkó Nagyhercegséggel és Auschwitz és Zator hercegséggel; Ausztia Főhercegség az Ennstól keletre; Ausztia Főhercegség az Ennstól nyugatra; Salzburg Hercegség; Stájer Hercegség; Karintia Hercegség; Krajna Hercegség; Bukovina Hercegség; Morva Örgrófság; Felső- és Alsó-Szilézia Hercegség; Tirol Hercegesített Grófság; Vorarlberg Tartomány; Isztia Örgrófság; Görz és Gradiska Hercegesített Grófság; Trieszt Szabad Város és területe.

Transzlajtánia: Magyar Királyság (benne az Erdélyi Nagyfejedelemség); Horvát–Szlavón Királyság; Fiume Város és Kerülete, Bosznia–Hercegovina – a Monarchia két részének kondomíniuma.

18 Louis EISENMANN: *Le Compromis Austro-Hungrois de 1867*, Paris, 1909. Lásd még: BALOGH Judit: Közös érdekű ügyek a dualizmus rendszerében, *Jogtörténeti Szemle*, 2007/3., 2–7.

nyúló összefogások járható alternatívák.¹⁹ A gazdasági forgalom területén a jogegységsítés praktikusnak és kívánatosnak tűnhet, de nem kellene mindenáron, minden területén hajszolni. A Monarchia megmutatta, hogy meglehetősen különböző jogrendszerek és jogi körök fennállhatnak egymás mellett (Ciszlajtánia, Magyarország, Horvátország, Erdély). Összességében azonban minden államjogi sérelem mellett, amelyek beárnyékolják a kettős állam utolsó évtizedeit, egy dolgot nem szabad elfelejteni: azt, amivel a Monarchia mindkét fele 1867 után hozzájárult a jogállam fejlődéséhez. Lehet, hogy nem volt perfekt, de mindenkor és ma is őrizni, erősíteni, javítani kell. Ugyanakkor Ausztria–Magyarország eszmei, gondolati és esetleg intézményi örökségeként mindenképpen be kellene vinni az európai jövőbe.”²⁰

19 Vö. MÁTHÉ Gábor: Magyar Zoltán tudománytörténeti jelentősége, *Polgári Szemle* – Gazdasági és társadalmi folyóirat, 2013/3–6., 148–167.

20 Werner OGRIS: Die Doppelmonarchie Österreich-Ungarn und Ihre Länder, In: *Kroatisch-Ungarische öffentlich-rechtliche Verhältnisse zur Zeit der Doppelmonarchie* (Herausgeber: Gábor MÁTHÉ – Barna MEZEY), Budapest–Zagreb, 2015, 5–17.